

Μουσική για τους Δυσλεξικούς Μαθητές: Δυσκολίες και Τεχνικές Υποστήριξης

Μαρία Π. Γαλίζη*

*Ψυχολόγος - Ειδ. Παιδαγωγός

Δυσλεξία/μαθησιακές δυσκολίες: προσδιορισμοί και συμπτωματολογία

Η λέξη «δυσλεξία» αρχικά προτάθηκε από τον Berlin το 1887. Ο όρος προέρχεται από την ελληνικό πρόθεμα «δυσ» που έχει την έννοια «δυσκολία με» και τη «λέξη», που αφορά εννοιολογικά ό,τι έχει σχέση με τη «γλώσσα».

Ο όρος «μαθησιακές δυσκολίες» είναι σχετικά πρόσφατος. Πρωτοπαρουσιάστηκε το 1963 από τον Samuel Kirk και χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει διαταραχές σε μία ή περισσότερες από τις βασικές ψυχολογικές διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα κατά την κατανόηση ή χρησιμοποίηση της προφορικής ή γραπτής γλώσσας. Οι διαδικασίες αυτές συμπεριλαμβάνουν τη μνήμη, την ακουστική ή οπτική αντίληψη και τη σκέψη.

Ο όρος «ειδική μαθησιακή δυσκολία» χρησιμοποιείται σαν τροποποιητής για το διαχωρισμό από άλλες μαθησιακές δυσκολίες διαφόρων αιτιολογιών, προσδίδοντας στην ονομασία περισσότερη ακρίβεια όσον αφορά το περιεχόμενο του όρου (Στασινός, 1999).

Ο επικρατέστερος σήμερα ορισμός είναι εκείνος που έχει προταθεί από τον Εθνικό Σύνδεσμο Μ.Δ. των Η.Π.Α., σύμφωνα με τον οποίο ο όρος «μαθησιακές δυσκολίες» αναφέρεται σε μια ετερογενή ομάδα διαταραχών που εκδηλώνονται ως σημαντικές δυσκολίες στην απόκτηση και χρήση της ομιλίας, της ανάγνωσης και της γραφής, της αντίληψης, της ακοής, της σκέψης και της μαθηματικής ικανότητας. Αυτές οι διαταραχές είναι εγγενείς, οφείλονται μάλλον σε δυσλειτουργία του κεντρικού νευρικού συστήματος και μπορεί να εμφανίζονται καθόλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου. (Γούπος και Μπέτζελος, 2005).

Βασικά κοινά σημεία σε όλους τους ορισμούς που αποδίδονται στις ειδικές μαθησιακές δυσκολίες

είναι ότι το δυσλεξικό παιδί έχει φυσιολογική ως υψηλή νοημοσύνη, δεν παρουσιάζει διαταραχές του συναισθήματος ή διανοητική καθυστέρηση και ζει σε περιβάλλον όπου του παρέχονται τα κατάλληλα εκπαιδευτικά ερεθίσματα.

Είναι το παρεξηγημένο παιδί που απογοητεύει και προβληματίζει τον εαυτό του, τους γονείς και τους δασκάλους του και συχνά χαρακτηρίζεται κουτό, τεμπέλικο, αδιάφορο και ανυπάκουο. Με άλλα λόγια, ενώ φαίνεται ότι έχει τη δυνατότητα για καλή επίδοση στο σχολείο, η απόδοσή του είναι πάντοτε και ανεξήγητα χαμηλή.

Εκτενείς έρευνες έχουν δείξει ότι το ποσοστό των δυσλεξικών ατόμων ανέρχεται στη μέση τιμή του 5-7%, ενώ σχεδόν όλες οι μελέτες για την ανικανότητα ανάγνωσης και ορθογραφίας έχουν εντοπίσει μια υψηλότερη επικράτηση στα αγόρια, η οποία κυμαίνεται σε 4 προς 1 ή 3 προς 1.

Τα κυριότερα συμπτώματα που εμφανίζουν οι δυσλεξικοί μαθητές είναι : αδυναμία ακουστικής και οπτικής αντίληψης, διάκρισης και μνήμης, δυσκολίες στον προσανατολισμό του χώρου/ κατεύθυνσης και του χρόνου, αδυναμία στη θέση, στη σειροθέτηση και στη διαδοχή ερεθισμάτων (Μάρκου, 1995, Μαυρομμάτη, 1995).

Τα βασικότερα σφάλματα που γίνονται κατά την ανάγνωση είναι: αδυναμία διάκρισης λέξεων που μοιάζουν οπτικά, αντικατάσταση γράμματος, συλλαβής ή/και ολόκληρης λέξης από άλλη με παρόμοια σημασία, καθρεφτική ανάγνωση, παραβίαση γραμματικής και σημασιολογικής ορθότητας και αλλαγή νοήματος, έλλειψη ροής, ρυθμού και χρωματισμού της φωνής, χάσιμο της σειράς ανάγνωσης και αδικαιολόγητοι δισταγμοί, στάσεις και επαναλήψεις (Thomson, 1986, Ζάχος 2000).

Επίσης, μεγάλες δυσκολίες έχουν ως προς την ορθογραφημένη γραφή. Η γραφή τους είναι ακανόνιστη, καταργούν τα όρια μεταξύ των λέξεων, χρη-

σιμοποιοούν κεφαλαία γράμματα ανάμεσα σε μικρά, παραλείπουν, αντικαθιστούν φθόγγους, συλλαβές και λέξεις. Η γραφή τους είναι τηλεγραφική, δυσανάγνωστη και αδυνατούν να οργανώσουν το γραπτό τους. Είναι δυνατόν να συνυπάρχουν δυσκολίες οπτικοκινητικού συντονισμού, λεπτής κινητικότητας. (Πόρποδας, 1981, Ζάχος 2000).

Άλλα γενικά γνωρίσματα των δυσλεξικών παιδιών

- Δεν μπορούν να συγκεντρωθούν σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο ή δραστηριότητα για ικανοποιητικό χρονικό διάστημα.
- Η βραχύχρονη μνήμη τους είναι ασθενής.
- Δεν οργανώνουν καλά τη μελέτη τους, την εργασία τους, τον προσωπικό τους χώρο.
- Αν και εμφανίζουν προβλήματα στην έκφραση, έχουν πληθώρα ιδεών και απόψεων για ποικίλα θέματα κοινωνικού περιεχομένου και αντιλαμβάνονται τα πράγματα με έναν δικό τους ιδιαίτερο, σχηματικό τρόπο που τα καθιστά αρκετά δημιουργικά.
- Χαρακτηρίζονται από χαμηλή αυτοεκτίμηση, έλλειψη κινήτρων και άγχος.

Διάγνωση και αποκατάσταση της δυσλεξίας

Σπουδαίο ρόλο στην κατάρτιση του προγράμματος αποκατάστασης της δυσλεξίας διαδραματίζει η διαγνωστική διαδικασία. Η διαδικασία αυτή επιτελείται από διεπιστημονική ομάδα, αποτελούμενη από κοινωνικό λειτουργό, ειδικό παιδαγωγό, ειδικό στα θέματα μαθησιακών δυσκολιών ψυχολόγο, λο-

γοπαιδικό και παιδοψυχίατρο.

Για τη διάγνωση της δυσλεξίας εκτιμώνται το ιατρικό και εξελικτικό ιστορικό του παιδιού, το ενδεχόμενο εγκεφαλικής ανωμαλίας και συναισθηματικών διαταραχών, η ποιότητα των συνθηκών του εκπαιδευτικού και οικογενειακού του περιβάλλοντος και η ψυχολογική του κατάσταση, ενώ μέσω ειδικών τεστ ελέγχονται οι νοητικές και γνωστικές του ικανότητες.

Το πρόγραμμα αντιμετώπισης των μαθησιακών δυσκολιών πρέπει να είναι εξατομικευμένο και προσαρμοσμένο στις εκπαιδευτικές

ανάγκες κάθε μαθητή. Ιδιαίτερα αποτελεσματική κρίνεται η χρησιμοποίηση της πολυαισθητηριακής μεθόδου, επειδή το διδακτικό υλικό εμπνέεται καλύτερα με τη συμμετοχή και συνεργασία όλων των αισθήσεων (όρασης- ακοής- αφής), καθώς και της κινητικότητας.

Το πρόγραμμα Αντιμετώπισης της Δυσλεξίας θα μπορούσαμε να πούμε ότι κινείται σε τρία επίπεδα, περιλαμβάνοντας:

α) την Αποκατάσταση των Ικανοτήτων σύμφωνα με το γνωσιακό προφίλ που προκύπτει από τη Διαγνωστική Διαδικασία,

β) τη διδασκαλία της Ανάγνωσης και της Ορθογραφίας του συμβολικού συστήματος της γλώσσας και την ανάπτυξη της Γλωσσολογικής Ικανότητας,

γ) την ψυχολογική υποστήριξη του δυσλεξικού μαθητή για την αντιμετώπιση των δευτερογενών ψυχολογικών προβλημάτων και την ενίσχυση του συναισθήματος αυτοεκτίμησης (Μαυρομάτη, 1995).

Μουσική- Σχέση μαθητή και εκπαιδευτικού μουσικής

Όσοι ασχολούνται με τη διδασκαλία της μουσικής σε παιδιά πρέπει να γνωρίζουν ότι εξαρτάται αρκετά απ' αυτούς να ανοίξουν στα παιδιά την πόρτα της μαγείας της μουσικής και να τα προσκαλέσουν να συμμετάσχουν σ' αυτή την εμπειρία.

Όταν διδάσκει κάποιος ένα παιδί, πρέπει να προσπαθήσει αρχικά να μάθει οτιδήποτε για τις προτιμήσεις του, για το οικογενειακό- φιλικό του περιβάλλον. Η συζήτηση για θέματα που δεν έχουν σχέση με το σχολείο και τα μαθήματα συντελεί στην

ανάπτυξη μιας θετικής ατμόσφαιρας που συμβάλλει σε μια εποικοδομητική συνεργασία. Δεν είναι εύκολο να αναπτύξει κανείς έναν τέτοιο δεσμό με ένα παιδί χωρίς κίνητρα, αν δεν έχει στη διάθεσή του περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις εμπειρίες που το παιδί είχε μέχρι τώρα στη ζωή του. Τι συνέβη; Έχει χαρακτηριστεί «δυσλεξικός»; Πώς το έχει ως τώρα αντιμετωπίσει ο ίδιος, οι δάσκαλοι του, οι γονείς του;

Το δυσλεξικό παιδί που δεν έχει διαγνωστεί ακόμη

Δυστυχώς, υπάρχουν παιδιά που για κάποιους λόγους (άγνοια-ελλιπής ενημέρωση εκπαιδευτικών και γονέων, συχνές αλλαγές σχολείου, αρρώστιες, οριακή συμπτωματολογία δυσλεξίας) δεν έχουν υποβληθεί σε ειδικές δοκιμασίες, προκειμένου να διαγνωστεί η δυσλεξία τους.

Κάποιοι γονείς υποπεύονται ή ήδη γνωρίζουν τις μαθησιακές δυσχέρειες του παιδιού τους, κανονίζουν μαθήματα μουσικής, αλλά ελπίζουν ότι ο εκπαιδευτικός δεν θα το προσέξει ή ότι κάτι σχετικό με την εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου, όπως η απόλυτη προσοχή του εκπαιδευτικού, θα κάνει το παιδί τους να μάθει να συγκεντρώνεται. Ίσως πιστεύουν ότι η συγκέντρωση είναι απλά ένα ζήτημα εξουσίας και ότι το παιδί τους θα υποχρεωθεί να μάθει να συγκεντρώνεται κάτω από αυτές τις συνθήκες. Όπως το βλέπουν, δεν θέλουν να διακινδυνεύσουν τις ευκαιρίες του παιδιού τους για επιτυχία με το να θορυβήσουν τον εκπαιδευτικό ότι υπάρχει πιθανότητα για ύπαρξη κάποιου προβλήματος. Αφήνεται σ' αυτόν να το ανακαλύψει.

Πώς να καταλάβει ένας εκπαιδευτικός μουσικής ότι ένα παιδί είναι δυσλεξικό

Καλό είναι ο εκπαιδευτικός να ρωτάει τους νέους μαθητές αν είναι δεξιόχειρες ή αριστερόχειρες. Είναι ανάγκη να γνωρίζει απ' την αρχή ποιο χέρι προτιμούν να χρησιμοποιούν. Μερικές φορές κάποια παιδιά δε φαίνεται να είναι σίγουρα, γι' αυτό θα πρέπει να το ρωτήσει με ποιο χέρι γράφει. Αν το παιδί δείξει ή πει «αριστερό» και σηκώσει το

δεξί του χέρι, αμέσως καταλαβαίνουμε ότι τα μπερδεύει. Ως την ηλικία των 8 χρονών ένα παιδί πρέπει να είναι σε θέση να ξεχωρίζει με ευκολία το δεξί απ' το αριστερό.

Αρκετοί εκπαιδευτικοί μουσικής ζητούν απ' τους μαθητές να φέρουν ένα τετράδιο στο οποίο σημειώνουν τις ασκήσεις που πρέπει να εφαρμόσουν κάθε βδομάδα. Στην αρχή καλό είναι πάντα να τους ζητείται να διαβάσουν φωναχτά ό,τι είναι γραμμένο. Επίσης, αν ζητηθεί από έναν καινούριο μαθητή να γράψει το όνομά του και κάτι που τον εκφράζει σχετικά με τη μουσική ή γιατί θέλει να μάθει να παίζει κάποιο μουσικό όργανο, μπορεί κανείς να παρατηρήσει αρκετά σημεία. Αυτά που πρέπει να τον καθοδηγήσουν στον εντοπισμό πιθανής ύπαρξης δυσλεξίας είναι:

- Αν κάνει ορθογραφικά λάθη στην κατάληξη ή στο θέμα της λέξης
- Αν ο τρόπος γραφής του είναι άσχημος ή ακατάστατος.
- Αν χρειαστεί αρκετή ώρα να γράψει και ίσως να σφίγγει πολύ το μολύβι ή το στυλό.

Στην πορεία των μαθημάτων:

- Αν πλησιάζει αρκετά στη σελίδα των πενταγράμμων για να αποφασίσει πού βρίσκεται η νότα (σε γραμμή ή διάστημα).
- Αν κατά τη διάρκεια μιας γρήγορης επανάληψης έχει ήδη ξεχάσει τα βασικά σημεία που έχει διδαχθεί.
- Αν φάνηκε να καταλαβαίνει απόλυτα τις νέες οδη-

γίες, αλλά όμως δεν τα έχει πράγματι κατανοήσει.

- Αν μερικές φορές δεν γνωρίζει την ώρα των μαθημάτων και κάποιες φορές δεν γνωρίζει τι μέρα της εβδομάδας είναι, ενώ κάποιες άλλες ξέρει τι μέρα είναι, αλλά νομίζει ότι το μάθημα μουσικής είναι άλλη μέρα.
- Αν ξεχνάει συχνά τουλάχιστον ένα απ' τα βιβλία ή τετράδια ή παρτιτούρες στο σπίτι ή στην αίθουσα μουσικής απ' το προηγούμενο μάθημα.

Ωστόσο, κι άλλα παιδιά μπορεί να εμφανίζουν αρκετά απ' τα προβλήματα που έχουν αναφερθεί παραπάνω, αλλά σε μικρότερο βαθμό, χωρίς να είναι απαραίτητα δυσλεξικά. Είναι η σαφής και επίμονη παρουσία ενός ή περισσοτέρων προβλημάτων απ' αυτά, συνδυασμένη με τουλάχιστον μέτρια νοημοσύνη του παιδιού που πρέπει να σας κάνει να αναρωτηθείτε αν είναι ένα μη διαγνωσμένο δυσλεξικό παιδί.

Ο εκπαιδευτικός μουσικής που έχει να διδάξει έναν δυσλεξικό μαθητή είναι ανάγκη να επικεντρώσει την προσοχή του στον τρόπο που *ο μαθητής μπορεί να μάθει*. Τα ιδιαίτερα προσόντα που χρειάζεται να διακρίνουν κάθε παιδαγωγό που ασχολείται με δυσλεξικά παιδιά είναι: *ενημέρωση, προσαρμοστικότητα, δημιουργική σκέψη και γνήσιο ενδιαφέρον*. Απ' αυτά το **γνήσιο ενδιαφέρον προς το δυσλεξικό άτομο** παίζει αξιόλογο ρόλο. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να κάνει το μαθητή να νοιώθει πως, ανεξάρτητα απ' την ποιότητα της επίδοσής του, σημασία έχει πάνω από όλα ο μαθητής. Έτσι του προσφέρει την αίσθηση της ταυτότητας και της

προσωπικότητάς του, που συχνά έχει ανάγκη και επιζητά απεγνωσμένα.

Τα προβλήματα των δυσλεξικών μουσικών

Υπάρχουν λίγες έρευνες και πληροφορίες σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι δυσλεξικοί μουσικοί. Η Critchley, στις αρχές του 1970, ανέφερε περιπτώσεις επαγγελματιών μουσικών που ήταν μέλη της συμφωνικής ορχήστρας του Λονδίνου που είχαν δυσκολίες με συγκεκριμένες πλευρές της δουλειάς τους, λόγω της δυσλεξίας τους. Οι εμπειρίες του Delos Smith (Pollack and Branden, 1982) τον ώθησαν να ανακαλύψει τις δυσκολίες του, που περιελάμβαναν αδυναμία εκτέλεσης ενός μουσικού σκοπού και έλλειψη αίσθησης τονικότητας ή ρυθμού. Δεν μπορούσε να διαβάσει μουσική ή να ξεχωρίσει αν μια κλίμακα που παιζόταν, ήταν ανιούσα ή κατιούσα. Στη Μεγάλη Βρετανία, επαγγελματίες μουσικοί, όπως η τραγουδίστρια Annap Marie Sand και ο συνθέτης Nigel Clark έκαναν γνωστή τη δυσλεξία τους στο ευρύ κοινό έτσι ώστε άλλοι δυσλεξικοί να ωφεληθούν από τις εμπειρίες τους.

Το Disabled Living Foundation και το Violet Brand βοήθησαν στην πληρέστερη γνωστοποίηση των προβλημάτων των δυσλεξικών μουσικών. Το 1983, ο Βρετανικός Σύλλογος Δυσλεξίας (B.D.A.) συνεισέφερε περαιτέρω με το να συμπεριλάβει τη μουσική στον ορισμό του για τη δυσλεξία. Η Margaret Hudicki, που υπήρξε καθηγήτρια μουσικής στη Βασιλική Μουσική Ακαδημία του Λονδίνου, έχει, επίσης, παίξει σημαντικό ρόλο στην ενημέρωση των συναδέλφων της για τις δυσκολίες των δυσλεξικών

και είναι αξιόλογη η συμβολή της στην εξεύρεση πρακτικών τρόπων υποστήριξης για αυτούς τους φιλόδοξους μουσικούς.

Υπάρχουν ορισμένα σημεία στη μουσική σημειογραφία που δυσκολεύουν ιδιαίτερα τους δυσλεξικούς μουσικούς:

- Για την ανάγνωση μιας παρτιτούρας, τα μάτια του μουσικού πρέπει να κινηθούν όχι μόνο από τα αριστερά προς τα δεξιά, αλλά και πάνω κάτω ταυτόχρονα.

- Ο μαθητής μπορεί να χάσει τη θέση του όταν πρέπει να παρακολουθεί τις νότες στη σελίδα, ειδικά όταν πρέπει, ταυτόχρονα, να προσέχει το μαέστρο.

- Σύμβολα με το ίδιο σχήμα χρησιμοποιούνται σε διαφορετικά μέρη του πενταγράμμου αντιπροσωπεύοντας τον τόνο της νότας. Τα σύμβολα αυτά είναι πολύ μικρά και μοιάζουν πολύ μεταξύ τους.

- Όταν διαβάζουν μουσική έχουν δυσκολία επειδή οι οριζόντιες γραμμές ήταν τόσο κοντά η μία στην άλλη. Είναι πιθανό τα άτομα με δυσκολίες ακοιουθίας να μη θυμούνται σε ποια γραμμή βρίσκεται η νότα.

- Σύμβολα, όπως *f*, *p*, *mf*, *mp*, *ff*, *pp*, *sfz* και *sfp*, έχουν, μουσικά, λεπτές διαφορές στη σημασία, αλλά είναι οπτικώς δυσδιάκριτα.

- Οι κλίμακες και οι τονικότητες επηρεάζονται από τις δυσκολίες με τις ακοιουθίες.

- Η ανάγνωση της χρονικής διάρκειας- αξίας του μέτρου που συμβολίζεται με ένα κλάσμα στα αριστερά του κομματιού, δημιουργεί προβλήματα στα παιδιά που έχουν δυσκολίες στα μαθηματικά. Μπορεί να δυσκολεύονται να θυμηθούν ποιος αριθμός πάει πάνω στο κλάσμα και ποιος πάει κάτω.

- Η προφορά των πολυσύλλαβων ονομάτων, όπως «δέκατο έκτο», «τριάκοστό δεύτερο», φαίνεται αδύνατη, καθώς μπλοκάρει το παιδί που έχει φωνολογική ελλειμματικότητα..

- «Οι παύσεις είναι τόσο δύσκολες, όσο τα κόμματα. Δεν «εγγράφονται» στη μνήμη», σχολίασε ένας ενήλικος δυσλεξικός μουσικός. Αυτό είναι αναμενόμενο, αν κάποιος έχει πρόβλημα οπτικής διάκρισης και μνήμης.

Ο δυσλεξικός με ελλειμματική οπτική αντίληψη μπορεί να μπερδέψει τα σύμβολα της *σύζευξης διαρκείας* και του *λεγκάτο ή τη δίεση* με την *ύφεση* ή την *αναίρεση*.

- Ο δυσλεξικός που έχει δυσκολία προσανατολισμού όταν διαβάζει, (όπως, *β-θ*, *ε-3*), όταν γράφει νότες στο πεντάγραμμο, πολλές φορές αντιστρέφει τα «κοντάρια» των νότων.

- Πολλοί μουσικοί όροι είναι γραμμένοι στα ιταλικά, κάτι που γεννά δυσκολίες για το μαθητή που δυσκολεύεται να διαβάσει ακόμη και στη μητρική του

γλώσσα. οι δυσλεξικοί συνήθως, αργούν να τους μάθουν έτσι ώστε να τους ανακαλούν και τους εφαρμόζουν άμεσα (Done και Miles,1978). Ο Cantwell (1992) εντόπισε πως οι ενήλικες που εμφανίζουν προβλήματα στο γραπτό λόγο, έχουν δυσχέρειες σχετικά με τις ονομασίες των αντικειμένων.

- Πολλά δυσλεξικά παιδιά με δυσκολίες προσανατολισμού και πλευρώσης έχουν χαμηλή επίδοση στο «σολφέζ».

- Η υπαγόρευση της μουσικής μελωδίας (dictee) συνθέτει πλήθος δυσκολιών για το δυσλεξικό μουσικό, όπως όταν πρέπει να κρατήσει σημειώσεις από μια διάλεξη.

Προτάσεις- Τεχνικές που μπορεί να βοηθήσουν

- Η χρήση δομημένης και συστηματοποιημένης και πολυαισθητηριακής μεθόδου διδασκαλίας. Οι οδηγίες είναι άμεσες και ρητές και οι δάσκαλοι τις παρουσιάζουν χρησιμοποιώντας την όραση, τον ήχο, την ομιλία, την αφή και την κίνηση (Jordan, 1996). Η επανάληψη του κομματιού πολλές φορές πρώτα από τον εκπαιδευτικό, η ενθάρρυνση του μαθητή να κάνει πρόβα στα δάχτυλά του καθώς ακούει, να τραγουδά ή να μουρμουρίζει το σκοπό, κρατώντας το ρυθμό χτυπώντας το πόδι μπορούν να βοηθήσουν αρκετά.

- Η μαγνητοφώνηση της εκτέλεσης του κομματιού για περαιτέρω εξάσκηση έχει καλά αποτελέσματα.

- Να εισάγεται μια έννοια κάθε φορά και το νέο σύμβολο να δίνεται σε καρτέλα που θα είναι εύχρηστη για αναφορά στο μέλλον, για επανάληψη και ενίσχυση.

- Βοηθάει αν συγκεκριμένες νότες ή οδηγίες για την εκτέλεση είναι υπογραμμισμένες ή σημειωμένες με έντονο χρώμα.

- Η χρήση χρωμάτων έχει αποδειχθεί μέσω ερευνών ότι είναι ιδιαίτερα χρήσιμη. Ο μαθητής μπορεί να επιλέξει τα δικά του χρώματα, αλλά πρέπει η σειρά τους να είναι πάντα σταθερή.

- Η χρήση εικόνων- βοηθημάτων για να θυμούνται πού βρίσκεται κάθε νότα στο πεντάγραμμο. Είναι πιο χρήσιμο οι εικόνες να ανήκουν στην ίδια κατηγορία, όπως *τρόφιμα ή ζώα*

NTO	PE	MI	ΦΑ	ΣΟΛ	ΛΑ	ΣΙ
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
ντομάτα	μήλο	σολωμός	σιτάρι			
ρεβύθια	φακές	λάδι				

Τα «μνημόνια»- εικόνες μπορούν ακόμη να κολληθούν πάνω στα πλήκτρα με αυτοκόλλητα και να σχεδιαστούν σε ένα πεντάγραμμο με το κατάλληλο κλειδί.

- Τα μνημόνια είναι εξίσου σημαντικά για την ανάκληση των νότων στις γραμμές ή στα διαστήματα στο πεντάγραμμο. Για παράδειγμα:

PE ΦΑ ΛΑ ΣΙ → **Ρένα Φάε Λάχανα Σήμερα**

(για τα διαστήματα του πενταγράμμου)

- Ορισμένες λέξεις (π.χ. κλειδί, μέτρο) έχουν περισσότερες από μια έννοιες στον καθημερινό λόγο. Αξίζει να φτιαχτεί μια λίστα μ' αυτές για επισήμανση στο μαθητή.

- Βοηθάει τους δυσλεξικούς μαθητές να χρησιμοποιούν παρτιτούρες με μεγάλα τυπωμένα σύμβολα. Οι κανονικές παρτιτούρες μπορούν να φωτοτυπηθούν, μεγεθύνοντας τες στο ικανοποιητικό μέγεθος.

- Το μπεζ ή κιτρινωπό χαρτί στις παρτιτούρες δε γυαλίζει και βοηθά στη οπτική επεξεργασία (Wiltshire, 2004)

Είναι απαραίτητο να γίνεται σαφής σε όλους τους δυσλεξικούς μαθητές η διαφορά μεταξύ της μουσικής και της σημειογραφίας της. Μπορεί να δυσκολευτούν να την εμπεδώσουν. Παράλληλα, όμως, είναι ανάγκη να υπενθυμίζονται συχνά οι δικές τους ικανότητες σε διάφορους άλλους τομείς. Οπότε, πιθανότατα να μπορούν να εξελιχθούν σε πετυχημένους μουσικούς, αν και στα πρώτα τους βήματα, χρειάζονται επιπλέον προσπάθεια, υπομονή και επιμονή για να κατακτήσουν τη μουσική σημειογραφία.

Βιβλιογραφία

Critchley, M. (1970) *The dyslexic child*. London: Heinemann.

Jordan, D. (1996) *Overcoming Dyslexia in children, adolescents, and adults*. Austin, TX: Pro-Ed.

Hudicki, M. (1994) 'Musical problems? Reflections and suggestions'. In Hales G. (ed) *Dyslexia Matters*. London. Whurr Publishers Ltd.

Pollack, C. and Branden, A. (1982) 'Odyssey of a 'mirrored' personality'. *Annals of Dyslexia*, 32: 275-288.

Thomson, G. (1986) Determining the mode of inheritance of RELP- associated diseases using the affected sib- pair method. *American Journal of Human Genetics*, 93, 207-221.

Wiltshire, P. (2004) *ΔΥΣΛΕΞΙΑ*. Αθήνα. Εκδόσεις Σαββάλα.

Γούπος, Θ. και Μπέτζελος, Ν. (2005) *Μαθησιακές Δυσκολίες Ανάγνωσης και Γραφής*, Θέματα ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ, τ. 27, σελ. 35.

Ζάχος, Γ., Ζάχος, Δ. (2000) *Δυσλεξία 16^ο Σεμινάριο*. Κέντρο Ψυχολογικών Ερευνών.

Μάρκου, Μ. (1995) *Δυσλεξία*. Αθήνα. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Μαυρομμάτη, Δ. (1995) *Η κατάρτιση του προγράμματος αντιμετώπισης της δυσλεξίας*. Αθήνα.

Πόρποδας (1981) *Δυσλεξία*. Αθήνα.

Στασινός, Δ. (1999) *Δυσλεξία και Σχολείο*. Αθήνα. Εκδόσεις Gutenberg.